

Dainiaus Razausko atsakymai į „Lietuvos ryto“ žurnalistės Brigitos Budrytės klausimus

2018 m. gruodis

Kokias tradicijas išskirtumėt kaip labiausiai pagoniškas dabartinėse Kalėdų ir Kūčių šventėse?

Mano atsakymas būtų iš dviejų dalių. Pirma, sąvoka „pagonybė“ yra ideologema, „pagonybės“ pasaulyje niekuomet nėra buvę. Antai bolševikai lietuvius pravardžiavo smulkiaburžuaziais nacionalistais, bet kai griuvo Sovietų Sąjunga, tai ir tokios sąvokos neliko nė kvapo. Panašiai „pagonybė“ yra krikščionybės šešėlis, projekcija, kitiems primetamas atpirkimo ožys. Objektiviai tokio reiškinių kaip „pagonybė“ nėra. Antra, visi papročiai krikščionybės yra perimti iš ankstesnių religijų, be išimties – tik pervardinti ir aplipinti bibliniais vaizdiniais.

Galbūt galite papasakoti apie gruodžio 25 d., žinau, kad tai buvo Saulės dievo gimtadienis, tačiau krikščionys perorientavo tai į Jėzų Kristų.

Vėlgi, reikia turėti omeny, kad gruodžio 25 d. yra atsiradusi dėl kalendorių kaitos. Iš tikrųjų švenčiama saulėgrįža. Kažkada senovėje gruodžio 25 d. buvo tikroji astronominė saulėgrįža, bet kalendoriai keitėsi, jie dabar išvis yra nuslinkę nuo astronominės tikrovės, tai su kalendoriumi nuslinko ir kai kurios šventės. O per žiemos saulėgrįžą gimsta Saulė. Ir kokios tik nėra buvusios Saulės dievybės, visos jos gimė per saulėgrįžą. Vienas iš stipriausių Kristaus konkurentų buvo Romoje paplitęs, romėnų kariuomenės ypač garbintas (iranėnų kilmės) Mitra, irgi soliarinis dievas, todėl irgi gimęs per žiemos saulėgrįžą – per Kalėdas, beje, irgi tvarte. Kadangi Kristus pirmųjų krikščionių buvo suvokiamas kaip žmonijai patekėjusi nauja dvasinė Saulė, nors ir perkeltine prasme, tai jo gimtadienis irgi buvo priskirtas žiemos saulėgrįžai, kai gimsta Saulė. O kada yra gimęs istorinis asmuo Jėzus Nazaretis, jei toks ir būtų buvęs, – tiesiog nėra žinoma.

O kaip yra su 12 patiekalų?

Skaičių santykis 12 + 1 labai plačiai paplitęs, jis irgi susijęs su metais. Per per vienerius saulės metus mėnulis padaro 12 pilnų apsisukimų ir dar dalį 13-to. Iš čia visa kalendorių problema, žmonijos istorijoje spręsta nuo seno ir labai įvairiai. Tas likutis – tai nepaprastas laikas, nes iškritęs iš sistemos, iš kosminės darnos, visokių stebuklų laikas, šventas laikas, kurį dabar maždaug atstoja dvi savaitės nuo Kūčių ligi Trijų karalių. Šis šventas metų laikotarpis tarsi suima savyje visus metus, kurie jau praėjo, o nauji dar neprasidėjo. Tai vadinamasis „13-tasis mėnuo“, dieviškas mėnuo virš 12 paprastų. O mėnesiai jau prieš krikščionybę būdavo susameninami, 13-tąjį kartais reiškė patys metai arba saulė, lyg jų vidury. Tai labai plačiai žinoma simbolika, iš jos bus atsiradę ir 12 apaštalų su Kristumi, ir 12 patiekalų ant mūsų Kūčių stalo. Užėjus krikščionybei, visa tai norom nenorom ėmė sietis. Tų dvyliktukų ir daugiau visokių yra.

Ar būtų galima sakyti, kad 12 patiekalų valgydavo tam, kad ateinantys 12 mėnesių būtų sėkmingi?

Mano įsitikinimu, gelminis, pamatinis visų apeigų motyvas yra simbolinis – įžvelgti ir savo simboliniais veiksmais pažymėti tam tikrą prasmę. Žmogus negali gyventi be prasmės, beprasmiamame pasaulyje, beprasmį gyvenimą. Įžvelgus prasmę, chaosas virsta kosmu, graikiškai tariant. Kita vertus, prie apeigų simbolikos – kaip jos šalutinis, bet dažnai neišvengiamas padarinys – prisišlieja vadinamoji magija. Naudos siekis, noras pagerinti, paskatinti, dažniausiai – derlių, visokeriopą vaisingumą, nes nuo jo žmogus tiesiogiai priklauso. Taip apeigose atsiranda visokių maginių užuominų, beje, net krikščioniškose, vis dėlto jos, mano įsitikinimu, tėra ir visuomet buvo antrinės.

Šienas po staltiese, kuris šiandien yra labai dažnai dedamas, ką jis reiškia?

Jau senovės indų vedose, viename seniausių išlikusių indoeuropiečių dvasinės kultūros šaltinių, galutinai sunormintų vos kiek vėliau nei 2000 m. pr. Kr. (o atskiri jų tekstai žymiai senesni), kalbama apie tai, kad dievai kviečiami į aukojimą ir aukos jiems dedamos ant patiestų šiaudų. Taigi šiaudai arba šienas atstoja

aukrojimo patiesalą nuo seniausių laikų. Ir Lietuvoje nuo senų senovės aukos dėtos ant šiaudų. Stalas namuose per šventes atstoja altorių, tad jis irgi padengiamas šiaudais. Tai dievų ir Dievo stolas. Iki šiol: religija tarsi pasikeitė, o apeigos tos pačios, tik perprasmintos. Apie tai yra straipsnį parašęs Klaipėdos universiteto profesorius Rimantas Balsys (jis prieinamas internetu: http://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Balsys_Rimantas/Balsys_Logos_69_2011.pdf).

Tuščia lėkštė prie stalo, ką ji reiškia?

Na, tuščia lėkštė ant Kūčių stalo padedama tais metais mirusiems artimiesiems – arba atminti, arba pakviesti į vaišes. Interpretacija priklauso nuo mūsų sugedimo laipsnio, taip sakant.

Ar kalėdų eglė irgi atkeliavo iš senovės, ar ji buvo statoma namuose?

Dabartinė Kalėdų eglutė – ne toks jau senas reiškinys, į Lietuvą atkeliavęs iš Vakarų Europos XX a. pradžioje. Tuomet tai dar buvo naujiena. Kita vertus, pats medis, šventas medis, papuoštas medis, medis šventovės viduryje ir šventės metu – plačiai žinomi dalykai (be kita ko, ir Izraelyje iki šiol). Šiuolaikinė Kalėdinė eglutė tad labai įtiko į bendrą mitinę pasaulėjautą, gal dėl to ji taip mielai ir buvo priimta. Nors dar vos 100 metų tepraėjo nuo šio papročio įsigalėjimo Lietuvoje.

O Kalėdų senis ar turi atitikmenį?

Vakarietiškas Kalėdų senio vardas Santa Klausas jam teko nuo krikščionių šventojo Mikalojaus, graikiškai *Nikolaus*, Vakaruose virtusio Klausu. Beje, garsus kalbininkas profesorius amžinatilsj Nikolajus Mikhailovas, kalbėdamas lietuviškai ne tik vadino save Mikalojumi, bet ir vertė savo vardą į Gintautą, mat graikų *niké* – tai „pergalė“ (vadinasi, apsigynimas), o *laus* – „žmonės, liaudis, tauta“. Tokie senųjų dvikamienių vardų atitikimai šiap jau turi rimtą pamatą. Tad Santa Klausą lietuviškai galėtume vadinti Seneliu Gintautu ir prašyti, kad jis padėtų mums pagaliau apginti savo tautą. (Kalėdinis pokštas.) O kas slypi už paties personažo, kokia dievybė ar mitinė būtybė, nėra visai aišku. Viena vertus, per Naujuosius metus būdavo įsivaizduojama vykstant arba net vaidinama kova tarp senųjų metų ir naujųjų metų, kuriems atstovavo atitinkamai senis ir jaunuolis. Jaunuolis, žinoma, laimėdavo. Tad gal Kalėdų senio dovanos – iš pribaiigtų senųjų metų „atimtas“ laimikis? Kita vertus, davėjas, dovanotojas – tai vienas iš būdingų Dievo ir dievų epitetų, plačiai pasaulyje nuo seniausių laikų. Dievas ir dievai būtinai ką nors dovanoja, antraip kas gi jiems melstųsi, ar ne? Slavų žodžis *bog* net pagal savo šaknį (veikiausiai iranėnų kilmės) yra „dalią skiriantis, duodantis dovanojantis“. Šitaip žiūrint, tas naujametines dovanas dalinti labai tiktų pačiam Dievui, ypač Seneliui Dievui, koks jis gerai pažįstamas lietuvių tautosakoje. Tad galime tikėtis, kad Kalėdų senelio dovanos iš tikrųjų yra paties Dievo dovanos, kuo įvairiausias, kokių tik kas labiausiai viliasi ateinančiais metais. Ir duok Dieve kiekvienam to, ko jam iš tikrųjų labiausiai reikia!

Kaip šiandien yra švenčiamos senovinės baltų religijos šventės?

Matyt, įvairiai. Žmonės visuomet buvo įvairūs, vieni turėjo klausą ir nuostabiai dainavo, o kiti tik bliovė užstalėje. Vieni įžvelgė savo šventėse ir savo gyvenime gilią prasmę ir įvairias prasmes, o kiti tik akiai mėgdžiojo išsižioję, taip nieko ir nesupratę. Šiuolaikinė padėtis gal skiriasi tik tuo, kad tie, kurie tik mėgdžioja išsižioję, nieko taip ir nesuprasdami, dabar mėgdžioja svetimus papročius ir švenčia svetimas šventes. Tad turime pagrindo tikėtis, kad senosios lietuviškos šventės dėl to pasidarė tik prasmingesnės.